

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

APRIL 3 • 2001

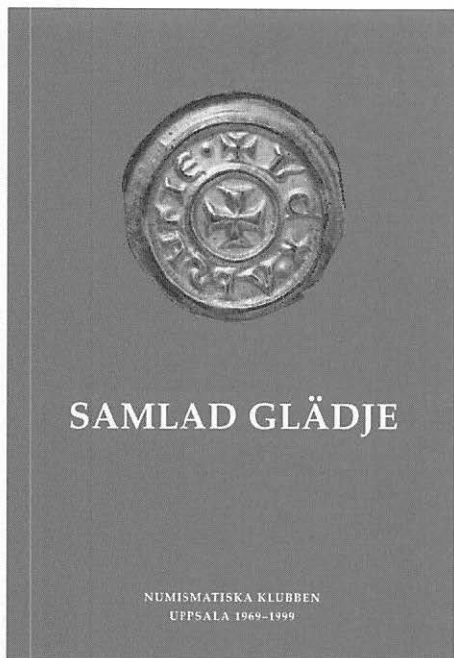

De baltiska ländernas mynthistoria

En cigarrask märkt "Kofvan" från 1901

Agi Lindegren och Julius Kronberg –
två sedelkonstnärer på 1890-talet

Pris 20 kr

Numismatiska Klubbens i Uppsala jubileumsbok **Samlad Glädje** 1969 – 1999

Den inbundna boken innehåller, förutom klubbens historia, 20 artiklar av hög klass skrivna av några av Sveriges mest kunniga numismatiker. Bidragen är rikt illustrerade, delvis i färg. Bokens innehåll finns beskrivet mera i detalj i vår annons i Svensk Numismatisk Tidskrift nr 8, 1999, sidan 198.

Boken, som trycktes i endast 450 exemplar, kan fortfarande köpas från klubben.

- Enklast genom att sätta in 225 kr (inkluderar försändelse inom Norden) på klubbens postgiro 54 52 84-2.
- Boken kan också köpas på klubbens sammankomster för 175 kr.
- **Den kommer också att finnas till försäljning vid Svenska Numismatiska Föreningens bord på FriMynt i Helsingborg 21-22 april 2001.**

Innehåll SNT 3 • 2001

Sid

Artiklar och notiser

De baltiska ländernas mynthistoria	56
Portmonnä upphittad	60
En cigarrask märkt "Kofvan" från 1901	61
Nyupptäckt porträtt över mynt- och medaljgravören Ludvig Persson Lundgren	62
Resultatet av myntrealisationen 1776	63
Pengar som man gjorde själv – Vladivostok 1920	63
Aktiebrev uti den Förnyade Skånska Privat Banken i Ystad	64
Agi Lindegren och Julius Kronberg – två sedelkonstnärer på 1890-talet	65
Italiensk Art Nouveau-medalj	67
Alfred Nobel på enskild belöningsmedalj	68
Sigillstamp med Brenners familjevapen	69
Carl Snoilskys brev till Hans Hildebrand rörande Sturemarken i Dresden m.m.	70
Rätta svar på frågesporten i SNT 2001:1	70
Föreningsmärken med okänd hemvist	70
Fattigbricka från Ramundeboda socken	72
Albert Engströms lyckosiant	73
Sir Henry Morton Stanleys Vegamedalj	74

Stående rubriker

Pressklipp. Reklampengar	67
Utställningar. "Människor, miljöer och kreativitet", "Arkitektur och makt", "FIDEM 2000"	68
Nytt om böcker – recensioner	72
Auktioner & Mässor	75

Omslag

Stockholms Enskilda Bank, 50 kronor - sedelförslag utfört år 1896 av konstnärerna Agi Lindegren och Julius Kronberg. Överst på sedeln finns figurer som representerar näringarna. Nederst syns tre namnteckningar. Här har konstnärerna haft roligt. Det är nämligen tre mycket kända konstnärernas namn som utskrivits: Benvenuto Cellini, Michelangelo och Rafael! Läs Ian Wiséhns artikel på sidorna 65-67. Foto Jan Eve Olsson.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: snf@wineasy.se

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm

Tel 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O. Lagerqvist

Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:

Frédéric Elfver

Tel 08-660 25 46

0702-24 88 19 (kvällstid och helger)

Prenumerationer:

Pris 160 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från

Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

Tryck:

Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

2001

APRIL

5 Årsmöte

Plats KMK, Hörsalen

18.00 Årsmöte

18.30 Föredrag av Ian Wiséhn: *Offentliga myntsamlingar i Sverige.*

19.30 Årsmötesmiddag i Myntkrogen. Meny: Parmalindad mozzarellaost med basilika och oliv-salsa, kalv med vit portvinsås och rissolépotatis, kaffe och kaka. Allt detta för 195 kr. Dryck tillkommer (lättöl eller mineralvatten 20 kr, ett glas vin 40 kr). Betalning sker vid middagen. Anmälan till middagen är obligatorisk och skall göras senast torsdag 29 mars till kansliet, tel. 08-667 55 98, eller till Torbjörn Sundquist tel. 08-5195 5335, 0708-82 46 50.

JUNI

9-12 Nordisk Numismatisk Unions möte

Helsingfors

Program

9 Föreläsningar, unionsmöte, festsupé.

10 Utflykt till Västra Nyland.

11-12 Resa till Tallinn.

SNF:s medlemmar är hjärtligt välkomna att delta i NNU:s möte. Mer detaljerade upplysningar kan fås genom SNF:s kansli.

DECEMBER

1 Myntmässa

Plats KMK

Föredrag av Brita Malmer, auktion med material ur Svenssons samling, middag på Myntkrogen.

Kungl. Myntkabinettet

Det finns nog inget annat porträtt av en enskild svensk som avbildats så ofta – på böcker, i pressen, i TV – som Alfred Nobels. Nu har det gått ett helt sekel sedan de första Nobelprisen delades ut. I samband med öppnandet av Nobelstiftelsens Jubileumsutställning – *Människor, miljöer och kreativitet* – ger Kungl. Myntkabinettet ut en ny bok, på engelska med titeln *Nobel Medals*. Den är författad av Lars O. Lagerqvist och handlar om Nobelprismedaljerna under ett hundra år. Här återfinns också en särskild avdelning med bilder och beskrivningar av andra medaljer över Nobel och hans familj och ett antal som utgivits i direkt anknäring till prisutdelningen. En del kuriosa finns i slutkapitlet. Boken säljs i Kungl. Myntkabinettets butik. Pris inbunden 150 kr.

Två nya tillfälliga utställningar finns att beskåda i Kungl. Myntkabinettet – *Arkitektur och Makt* samt *FIDEM 2000*. Se sid. 68.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: <http://www.users.wineasy.se/snf/>

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Tisdag – söndag kl. 10.00–16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00–16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

De baltiska ländernas mynthistoria

Av Göran Wallnér

När andra världskriget tog slut började en period av återuppbyggnad och modernisering med omfattande internationellt utbyte för majoriteten av Europas länder. Några länder förpassades emellertid in i ett historiskt töcken, som var så tjockt att vi efter några få år knappast kunde erinra oss att de en gång hade funnits. Till dessa hör de baltiska länderna Estland, Lettland och Litauen. De tre staterna räknar sitt moderna ursprung till åren 1918/19, men de har en mycket intressant förhistoria.

Estniska pirater

Samtida historiska dokument från medeltiden är mycket sällsynta. Icke desto mindre vet man att estniska pirater var ett stort problem i Östersjöområdet under 1100-talet. Bland deras dåd märks att de brände Sigtuna – dåvarande Sveriges "huvudstad" – år 1187. Händelsen medförde möjligen grundläggningen av en befästning vid Mälarens inlopp från havet, en befästning som inom kort skulle utvecklas till staden Stockholm. Stockholm betyder "holmen med stockar" och antyder existensen av ett pålverk bestående av spetsade stockar i vattnet för att försvåra inpasseringen för fientliga fartyg.

Ett problem med piraterna var att de var hedningar och därför inte ålagda att älska sina kristna grannar. För att pacificera de baltiska befolkningarna och utbreda kristendomen genomförde de svenska kungarna flera korståg österut med början år 1150. Erik den helige begav sig på ett korståg till Finland tillsammans med en engelsk biskop vid namn Henrik. Där "segrade de och döpte många finländare". Biskop Henrik är Finlands skyddshelgon sedan sin martyrdöd år 1156, när han mördades på sjön Kjulo av en finländare vid namn Lalli som han tidigare hade dömt till kyrkstraff för mord. Enligt ett påvebrev genomförde Knut Eriksson (1167-96) "flera korståg mot hedningarna" (uppenbarligen balterna) och en av hans efterföljare, Johan Sverkersson (1216-22) genomförde ett korståg mot esterna år 1220 tillsammans med flera biskopar och en stark armé. Korståget började lyckosamt, men efter kungens återresa anföll esterna, varvid bland andra styrkans fältherre och biskopen Karl

Karta över de baltiska länderna Estland, Lettland och Litauen år 1904.

fick sätta till livet. Detta hände på ön Ösel den 8 augusti 1220.

Tyska Orden

Svenskarna var inte de enda som hade problem med de hedniska folken i öster. År 1226 vände sig hertig Conrad av Masovien till Tyska Orden för att få hjälp i kampen mot de hedniska preussarna. Han bjöd in Orden till sitt land och gav den Kulm-området som besittning. Samma år förklarade den tysk-romerske kejsaren Fredrik II Preussen för en tysk provins och utnämnde Tyska Ordens stormästare till tysk riksfurst. Från och med denna tid anslöt sig många till Tyska Orden, framför allt korsfarare som återvände från det Heliga landet, vilket medförde att Orden kom att bli en mäktig aktör i regionen.

Rigas grundande

Vid samma tid ägde en utveckling rum längre norrut i Balticum, denna gång initierad av katolska kyrkan. Redan år 1186 grundades ett biskopssäte i orten Yxkull i Estland, men till dess att biskopen Albert de Buxhoeven från Bremen utnämndes år 1199 skedde inte så mycket. Biskop Albert påbörjade en ny era när han grundlade staden Riga år 1201, och för kristendomens skydd och utbredning grundade han även Livländska Orden. Redan 1208 hade livländarna och letterna underkuvats och Orden växte snabbt, framförallt efter den uppdelning som genomfördes år 1207 och som resulterade i att biskopen fick 1/3 och Orden 2/3 av de gemensamma områdena och löftet om att alla framtida erövringar skulle bli Ordens enskilda område.

Livländska Orden, artig u.å. (1365-90),
Reval,
"Magistri Livoniae)(Noneta Revalie".

Estland, 2 krooni 1932,
Tartus universitet.

Estland, 2 krooni 1930, Tallinns slott.

Estland

År 1209 påbörjades erövringen av Estland, men esterna visade sig mycket svåra att underkua och biskopen tvingades vända sig till danskarna med en begäran om bistånd. Danmark var vid denna tid ett mäktigt land och år 1214 hade tyskromerske kejsaren Fredrik II tillerkänt Danmark allt land norr om Elbe och Elde, vilket innebar att staden Hamburg låg på danskt område. Danmark innehade också flera landskap i det nuvarande Sverige. Den danske ärkebiskopen, som hade sitt säte i den svenska (då danska) staden Lund hade dessutom påvens tillstånd från år 1213 att grunda ett biskopsdöme i Estland. En dansk armé under befäl av Valdemar II landsteg i Estland år 1219 och vann en lysande seger över esterna. Under slaget föll en fana från skyn, vilket danskarna uppfattade som ett gudomligt tecken och sedan dess utgör den Danmarks nationella flagga. Danskarna grundade staden Reval (*Tallinn* på estniska, vilket för övrigt betyder "den danska borgen").

Estland använder fortfarande det danska vapnet, tre leoparder ovanför varandra. Efter ett uppror år 1346 sålde danskarna Estland till Livländska Orden för 19.000 mark i silver.

I södra Estland ligger staden Dorpat (*Tartu* på estniska), som erövrades av Livländska Orden år 1224 tillsammans med omgivande områden. Staden befästes och utnämndes till biskopssäte och utvecklades till ett viktigt centrum för transithandeln mellan Ryssland och Västeuropa. Ön Ösel erövrades 1227 och ombildades tillsammans med angränsande områden på fastlandet i Estland till biskopsdömet Ösel-Wiek. Kurland blev det sista livländska området som underkuvades. År 1230/31 förhandlade de kurländska hövdingarna med Vatikanen och efter att ha låtit döpa sig tillsammans med sina undersåtar

accepterade de att landet ombildades till biskopsdömet Kurland år 1234.

Livländska Ordens fortsatta erövringar resulterade i ett förödande nederlag mot litauerne i söder år 1236, där Orden förlorade så mycket av sin styrka att den tvingades gå upp i Tyska Orden året därpå. Den fortsatte dock som en egen avdelning inom Tyska Orden och med egen stormästare etc. Orden gjorde ytterligare ett misslyckat försök att erövra Litauen, denna gång vid Durben år 1260. Internerna stridigheter mellan de olika aktörerna, Orden, biskoparna och städerna försvårade försvaret mot litauerne i söder och de ryska furstendömena i öster, främst Novgorod (*Nova gorad* = nya staden), Pskov och senare, på 1400-talet, Moskva.

Litauisk konvertit

Den litauiske hövdingen Mingaudas (1236-63) besegrade Tyska Orden. Han var hedning men konverterade och lät döpa sig, vilket innebar att den forna fienden nu blev en allierad till ordensriddarna. Ett biskopssäte grundades i Vilna (*Vilnius*) och Mingaudas utnämndes av påven till kung och kröntes som litauernas konung år 1256. Med sin nyvunna auktoritet anföll han sina grannar i söder och öster, anhängare till den ortodoxa kyrkan, och utvidgade sitt välde till Vitryssland, Ukraina och Ryssland ända till de tartariska staterna vid Svarta havskusten. Några år senare tog hans politik en ny vändning. Efter att ha avsvurit sig kristendomen anföll han åter Tyska Orden i Livland år 1260 och var nära att tillintetgöra den. På grund av Mingaudas stora territoriella vinster, kom imperiets litauiska karaktär att försvagas och år 1360, när hans efterföljare Jagiello gifte sig med den polska änkedrottningen Hedvig, kom de två rikena att förenas under den Jagielliska dynastin, som kände sig mera polsk än litauisk.

Hertigdömet Preussen

Med det litauisk-polska imperiets växande makt följde minskat inflytande för Tyska Orden, och i brist på nya områden att erövra kom Orden att steg för steg förlora sitt inflytande i regionen. Efter att vara utsatt för tryck från reformationen under Martin Luther inledde stormästaren Albrecht av Hohenzollern underhandlingar med Polen, och 1525 lät han ombilda Ordens preussiska områden till det ärftliga hertigdömet Preussen under Polens överhöghet.

Albrecht von Hohenzollern, markgreve
av Brandenburg, hertig av Preussen.
3 groschen 1537, Preussen.

Tyska Ordens slut

På grund av nya strider med ryssarna, kom Orden i en allt svårare situation; 1558 började ryssarna erövra Ordens territorium steg för steg. Den siste stormästaren Gotthard Kettler underhandlade med Polen, och år 1561 resulterade förhandlingarna i att delar av Ordens område ombildades till det ärftliga hertigdömet Kurland under Gotthard Kettler och hans efterkommande, ett tillstånd som kom att vara till 1737, när den siste av ätten Kettler avled.

Några områden inom Tyskland upphöjdes till autonom territorium av tyskromerske kejsaren Karl V år 1530, vilket medförde att Tyska Orden överlevde till 1805 såsom en av de tyska småstaterna. År 1805 överfördes Ordens överhöghet till österrikiske kejsaren.

Hertigdömet Kurland & Semgallien, schilling 1577, "Ducat.Kvr.Et.Semigal)(Mone. Nova. Argentea", "77" ovanför vapenskölden.

Gotland, örtug (gote) u.å. (1420-40), Moneta Nova)(Wisbucensis, Agnus Dei)(hilsjevätt, symbolen för de tyska köpmännen i Visby.

Dorpat, artig, Dietrich III Damerov u.å. (1379-1400), "Tiricus Ep[iscop]u[s])(Moneta Tar".

Tyska Orden (i Mergentheim, Tyskland), taler u.å. (1590-1618), stormästare Maximilian I, myntort Hall (Österrike).

Biskopsdömet Ösel återgick till Danmark, medan Estland underkastade sig den svenske kungen för att undvika ett värre öde, dvs att erövras av Ryssland. Livland (Lettland) gav sig till Polen med undantag för staden Riga, som var en fri stad, ansluten till Hansan. Därmed hade den Tyska Ordensstaten i Balticum upphört att existera och dess territorium delades mellan grannländerna med undantag för Ryssland, som blev utan territoriella vinster.

Mynten

De första mynten inom det baltiska området var de romerska denarerna från det tidiga kejsardömet, vilka erhöles via handel med grannfolken. När ädelmetallinnehållet i denarerna sjönk på 200-talet e.Kr. godtogs de inte längre av den nordeuropeiska befolkningen. Efter en period utan myntimport började införseln av bysantinska solidi av guld för att senare följäs av arabiska silverdirhomer, vilka importerades av de nordeuro-

peiska folken i stora mängder via handelslederna på de ryska floderna. Enbart i svensk jord har man i modern tid återfunnit nedgrävda skatter innehållande runt 82.000 arabiska dirhomer från åren 800-970. Före millennieskiftet ersattes den orientalska myntimporten av en införsel av engelska och tyska mynt, en import som inte upphörde förrän vid slutet av 1100-talet.

Runt år 1200 dominerades handeln i Östersjön av bondeköpmän från Gotland som formellt var en svensk ö, men i praktiken oberoende. Köpmännen från Gotland följde traditionen från vikingarna med att segla ut på långväga handelsresor till fjärran länder. Till stor del ansvarade de för transithandeln för produkter från Rysslands inre, såsom pälsar, tjära, honung och mycket annat. Den viktigaste importvaran var salt och senare varor såsom glas, vin, peppar och andra kryddor samt naturligtvis tyger. Av naturliga skäl blev det handelsmännens mynt som kom att utgöra den cirkulerande myntmassan i området, dvs gotländska mynt.

Riga

Staden Riga fick myntprivilegier år 1211 och ålades att mynta efter gotländsk myntfot, där man räknade 12 penningar på en gotländsk örtug (artig). Myntningen var kortvarig, redan 1225 övertog Rigas biskop stadens mynttillverkning. De första mynten från Riga går inte att skilja från de gotländska trots att mynträten innebär att mynten skulle vara som de gotländska men av avvikande utseende. Biskopen i Riga präglade troligen ensidiga mynt med en bild av en biskop, vilka senare, runt 1265, ersattes av mycket små tvåsidiga mynt med korslagt svärd och spira. Ärkebiskopen Johann VI Ambundi (1418-24) införde tillverkningen av ett "grövre mynt", skilling, i Riga. Kontroverser mellan ärkebiskopen och Tyska Orden medförde att mynträten delades mellan dessa två makter år 1452.

Reval

I staden Reval tillverkades också mynt, troligen sedan 1225. Det rör sig om ensidiga mynt med krönt huvud, vilka omkring 1265 ersattes av en typ med kunglig krona. Efter försäljningen av Estland till Livländska Orden år 1347, påbörjade Ordens stormästare tillverkningen av "grövre mynt". Från 1350-talet till 1420/22 var valören artig, efter 1422 slogs skilling. Mynten är svåra att kategorisera eftersom de är anonyma och årtalslösa, men på senare år har kunniga numismatiker lyckats reda ut vad som skiljer den ene stormästarens mynt från de andras.

Dorpat

Även i Dorpat i inre Estland präglades mynt från mitten av 1260-talet och det rör sig om biskopspräglingar med korslagt nyckel och svärd. Säkerligen cirkulerade även en stor mängd utländska mynt, framför allt tyska och gotländska.

Myntreform

En försämring av de gotländska mynten i kombination med införseln av mängder av falska tyska mynt resulterade i en ökning av den inhemska myntproduktionen. Fortfarande använde man de vanligaste utländska mynten som förebild, dvs örtug från Gotland och Lübisches efter penningen i Lübeck. Åren 1422-26 genomfördes en myntreform i Balticum. Först infördes skillingen med den tyska Hansans mynt som förebild. En skilling delades i tre "nya lübisches". I Reval införde man en skilling med långt kors och Ordensmästarens vapensköld med början under stormästaren Wolter von Plettenberg (1494-1535).

I Dorpat följde skillingen mönstret från den tidigare tillverkade artig, medan såväl halvpenningen (obolen) som penningen pryds av biskopens vapen. I början av 1500-talet introduceras ett nytt stormynt, ferding,

Schilling 1533, Riga,
"Mone[ta].Nova Rigensis)(Wol. Pletteb.
Ma[gistri].Liv[oniae]".

Hertigdömet Kurland & Semgallen,
3 groschen 1764, Ernst Johann Biron.

Litauen., 4 groschen 1568,
Sigis.Avg.D.G.Rex
Po.Mag.Dux.L.)(Moneta Magni Ducat
Litv.1568.

Reval, ferdig 1556, Heinrich
von Galen, "Moneta Nova Revalie
1556)(Hinc. de Galen Ma. Li".

vilket betyder fyrling (eller kvarts?) med värdet fyra skillingar eller $\frac{1}{4}$ mark. Denna valör tillverkas av staden Riga liksom Reval, Dorpat och Tyska Orden.

Senare under 1500-talet införs såväl dukaten av guld som stormynt i silver, dvs mark och riksdaler. Dorpats mynttillverkning upphör 1558 efter den ryska erövringen av staden. I Reval fortsätter myntningen i stormästaren Gotthard Kettlers namn till 1561, men i slutet av året myntar man i svenske kungen Erik XIV:s namn. De svenska kungarna myntade i Reval till 1681 och även i staden Narva åren 1670-72.

I Riga fortsätter ärkebiskopens myntning till 1565, medan stadens myntning påbörjas 1563 och fortsätter under den polska ockupationen år 1580, men från denna tid i polske kungens namn. År 1621 erövrar Riga och resten av Livland (Lettland) av svenska trupper anförda av Gustav II Adolf, men staden fortsätter sin myntning till 1710 då den införlivas i Ryssland.

Hertigdömet Kurland hade sina egna mynt från 1570 till 1737, då

den siste av den Kettlerska dynastin avled. Därefter skänktes landet till Ernst Johann Biron, tsarinnan Annas chefsrådgivare och älskare. Han abdikerade till förmån för sin son Peter Biron år 1769. Fadern och sonen Biron myntade till 1780. Den danske kungens bror, biskop Magnus, präglade mynt i sitt biskopsdöme Osel-Wiek 1560-78.

Litauen avvikande

Litauens mynthistoria är något avvikande och inleds 1387* efter att den litauiska befolkningen antagit kristendomen. Den första mynttypen var en penning med bild av en lansspets och pelare. Inom kort infördes mynt av valören *halvgroschen*, värda fem penningar och försedda med kyrillisk inskrift, liksom tvåpenning med bild av Litauens ryttare. År 1492 öppnades ett myntverk på nytt i Vilna, Litauens huvudstad, och startade tillverkningen av penningar och halvgroschen med Litauens ryttare, vilket åter upprepades åren 1508-29 och 1535-36, då man tillverkade halvgroschen och groschen. Under Sigismund Augustus regeringstid (1545-72) tillverkade Vilnas myntverk halvpenning, penning, halvgroschen, groschen, tregroschen, sexgroschen och dukater, alla med Litauens ryttare och efter en bättre myntfot (högre silverhalt) än den polska. Man slog dessutom mynt efter polsk myntfot.

År 1561 framtvingade Livländska krigets behov tillverkningen av nya mynt i valörerna *taler* och *halvtaler* liksom två- och *fyragsroschenmynt* och andra nominaler. Dessutom återbetalades ett stort lån i åttarealer-mynt, vilket drottning Bona hade lämnat Spaniens kung Filip II. Åttarealer-mynten kontramarkerades i Vilna år 1564 med Sigismund Augustus märke*. År 1569 bildade Litauen och Polen en myntunion, men litauiska mynt utgavs ända till början av 1700-talet.

4 kopek 1757, Livoestonica.

Stockholm Studies in
Numismatics:

**Das Münzwesen
Livlands im
16. Jahrhundert
(1515-1581/94)
av Ivar Leimus**

Pris: 200:- inkl. moms
(porto tillkommer)

Beställningar:

NUMISMATISKA
FORSKNINGS-
GRUPPEN

Bollhusgränd 1B, 111 31 Stockholm
Tel: 08-674 77 50, Fax: 08-674 77 53
eller skicka en check på 200:-
plus 36:- per bok (porto)

Tyska mynt för ockuperat område 1916.

Specialutgåvor

Innan genomgången av Balticums mynthistoria avslutas, förtjänar det att behandla ett par mycket intressanta specialutgåvor gjorda för det baltiska området. Det första av dessa är de mynt som tsarinnan Elisabet lät utge år 1757. Det gäller mynt i valörerna 2, 4, 24, 48 och 96 kopek, det sistnämnda motsvarande en rubel. Mynten har inskriften MONTA LIVOESTONICA och utgavs endast detta år. I Krause-Mishler tas de upp under "Livonia & Estonia".

Den andra specialutgåvan av numismatiskt intresse är de nödmynt som utgavs av den tyska ockupationsmakten under första världskriget. Mynten tillverkades för ockuperat område i Balticum och östra Ryssland och har valörer i kopek, en, två och tre kopek, och är tillverkade i järn. I Krause-Mishler finner man dessa mynt direkt före "Weimarrepublikken".

Foto: författaren.

Källor

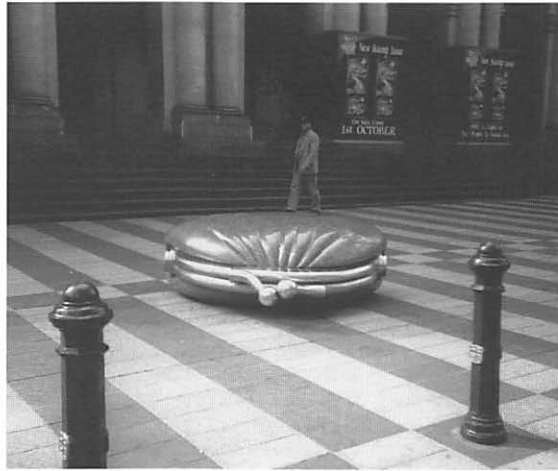
* Gumowski, M.: *Handbuch der polnischen Numismatik*. Graz 1960.

Haljak, G.: *Livländische Münzen aus der Ordenszeit 13. -16. Jahrhundert*. Tallinn 1997.

Lagerqvist, L. O.: *Sverige och dess regenter under 1000 år*. Stockholm 1976.

- *Svenska mynt under vikingatid och medeltid*. Stockholm 1970.

Molvynin, A.: *Über die Münz- und Geldgeschichte Estlands vom Beginn der einheimischen Münzprägung bis zum II. Viertel des 15. Jahrhunderts*. NNÄ 1969.

The Public Purse på Bourke Street Mall, Melbourne. Foto E. Wiséhn.

Portmonnä upphittad

Hösten 1998 deltog undertecknad vid ICOM:s stora internationella konferens i Melbourne i Australien (se SNT 1999:2). Det var en på många sätt givande konferens och en upplevelse att få komma till detta fjärran land.

Melbourne är en spännande stad med en definitiv prägel av europeisk världsstad. Stadens arkitektur och planering känns bekant även om det finns inslag som gör att man förstår att det finns influenser från närmare geografiskt håll också.

Vid promenader i staden möter man mängder av minnesmärken och skulpturer, även en hel del levande sådana. I mer än tjugo år har staden Melbourne satsat på förnyelse vad gäller utsmyckning av parker och gator. År 1992 antogs en reform, *Percent for Art Policy*, som går ut på att 1% av staden Melbournes kapital stödjer offentlig konst.

På Bourke Street Mall, en köpgata i centrala staden, fångar plötsligt en skulptur mitt öga. Här, på gatan utanför huvudpostkontoret, ligger nämligen en jättelik portmonnä. Jag har sedan hemkomsten från Melbourne sökt information om portmonnä. Det har varit svårt men till slut har jag ändå fått svar på flera av mina frågor.

Portmonnä kallas *The Public Purse* och är gjord av konstnären Simon Perry. Den avtäcktes på platsen 1994. Den är gjord av röd granit och rostfritt stål. Konstnären önskan var att allmänheten skulle använda den som sittplats. Mest är det barn som sitter på den.

Konstnärens egna ord om skulpturen lyder "The purse signifies an

interaction between the city and the citizens, the public and the private. The purse is a liberal and metaphorical support and touches on notions of desire." = Portmonnä är en växelverkan mellan staden och stadsborna, det allmänna och det privata. Portmonnä är en frikostig och metaforisk hjälp och rör vid strängar av begär.

Skulpturen för en dialog med omgivningen, det kommersiella centrat med flera stora varuhus och shoppingarkader. Avsikten med att placera portmonnä här är just att ge intryck av en tappad portmonnä.

Man kan anta att portmonnä också är en symbol för procenten av stadsbudgeten som går till konsten i staden. Den ger fritt spelrum för egna tolkningar.

Referens

Information från "The Melbourne Open Air Sculpture Museum" genom infozone@museum.vic.gov.au.

Eva Wiséhn

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

En cigarrask märkt "Kofvan" från 1901

En cigarrask märkt KOFVAN och med en sedel från förra seklets början kunde jag förstås inte motstå på den loppmarknad jag besökte i somras. Regnet öste ner som bekant, och något måste man ju förströ sig med.

Redan omkring 1630 var tobaksbruket ganska utbrett i vårt land. År 1725 anlades den första tobaksplantagen i Sverige vid Alingsås. Fram till mitten av 1800-talet fanns tobaksodlingar i stor utsträckning i de södra landskapen. Under 1900-talets första hälft odlades tobak endast i Skåne för att upphöra helt 1965.

Vid 1900-talets början var cigarrindustrin betydande. År 1905 syssettsatte den omkring 3 300 arbetare. Men de mera ansedda fabrikererna använde inte inhemskt producerad tobak, detta "mindervärdiga material", utan köpte sin tobak från utlandet. Följaktligen är, som det står i Nordisk Familjebok, "en svensk cigarr icke en cigarr af svensk tobak, utan en cigarr tillverkad i Sverige af i de flesta fall utländsk råvara, men af svenska arbetare".

I Karlshamn i Blekinge fanns vid 1900-talets början fyra tobaksfabriker. Cigarrfabrikanterna lade sig vinn om att tillverka tilltalande förpackningar, och en ask prydd med en 1000-kronorssedel var nog svår att motstå. Till de allra främsta cigarrsorterna, havannacigarrerna, användes endast lådor av cedertträ eller plåtburkar invändigt klädda med detta träslag. Det anses nämligen att just cedertträ har en god inverkan på cigarrer.

Men denna svenska cigarrask är helt av bleckplåt, ca 175x100 mm i storlek, och färgen är svagt gulgrön. Exemplaret är mycket slitet, men längst ner på framsidan skymtar delar av asktillverkarens firmanamn CARL LUNDS...A BRUKS[?], MALMÖ. På askens framsida och baksida ser vi cigarrfirmanamnet Zellinger & Skoog, Karlshamn. Av kortsidorna, där siffran 50 finns, framgår att den var avsedd för femtio cigarrer. Enligt reklamannonser från samma tid kostade en cigarr ungefär 15 öre, men någon annons för just detta märke har jag inte hittat.

Överst på locket står KOFVAN. Kova är ju en gammal folkslag benämning på pengar och kommer från den finska texten på 1700-talets svenska sedlar, Kaxi Kowaa Riikin Daleria,

Cigarrask från firma Zellinger & Skoog i Karlshamn.
Foto Jan Eve Olsson, KMK.

dvs Två Riksdaler Specie. Sedeln, som pryder locket, är tryckt 1901. Asken bör vara tillverkad detta år eller strax därefter.

År 1900 skrev revy författaren Emil Norlander (1865-1935) den än idag välkända visan med refrängen "Kovan kommer, kovan går", som ingick i stockholmsrevyn *Den förgyllda lergöken* eller *Kolingarnas midsommarnattsdröm*. På Kristallsalongen på Djurgården gick revyn 165 gånger för utsålda hus under sommarsäsongen 1900 trots Dagens Nyheters något sura recension, att "det verkligt roliga är lika sällsynt som flottkulorna i en statares tisdagssoppa".

Men säkert låg "kofvan kommer..." i var mans mun, liksom cigarrerna i asken var tänkta att befinna sig. En marknadsföring så god som någon. I en tidningsartikel från ca 1905 skrivs att "Nu för tiden hör man t.ex. aldrig talas om mynt och pluringar; det är kofvan, bara kofvan, kampen om kofvan, och kofvans mångfald. Och Strix sitter uppe i Stockholm och gläder sig åt hur obekräftligt älskadt det lilla ordet blifvit af allt folket". Man ansåg att Strix (egentligen Albert Engströms figur Kolingen) hade återfunnit detta då bortglömda gamla uttryck. *Den förgyllda lergöken* var till stora delar uppbyggd på Albert Engströms figurer.

Många andra cigarmärken knöt an namnet eller förpackningens utseende till tidens tekniska innovationer, populära sporter, sånger eller annat som kunde dra människors intresse till ökad cigarrökning.

Asken som sådan är förstas av kulturhistoriskt värde, men för SNT:s läsare är det kanske särskilt lockets motiv, en 1000-kronorssedel, som drar blickarna till sig. Sedelns originalstorlek är ca 210x120 mm. Här följer den förstas lockets mått. Sedeln är av 1890 års typ med Sittande Svea. Den har fått nr H 98008, tryckåret är 1901 och med två av Riksbankens tjänstemäns handskrivna namnteckningar i stället för tryck som på de lägre valörerna (det var innan den fått sin skära färg). Tryckplåten till denna sedeltyp graverades efter förslag av Jacob Bagge.

Tobaksreklam och namngivning av cigarrer med hjälp av sedlar förekom också tidigare. Under 1890-talet marknadsförde Göteborgs Cigarr- & Tobaksfabrik sina "Banco-Cigarrer" med en reklamsedel, på vilken tre olika riksbankssedlar från 1800-talet avbildats.

MGL

Litteratur

Bra Böckers Lexikon. 1992.

Collin, K.: *Tobak*. Stockholm 1963.

Wiséhn, I.: *Tidig tobaksreklam*. SNT 1993:3 s 91.

Nyupptäckt porträtt över mynt- och medaljgravören Ludvig Persson Lundgren

Man kan tycka att en porträttkonstnär också själv måste finnas avporträtterad. Så är det i många fall, men sedan finns det en rad personer som vi inte alls känner utseendet på. En sådan person var mynt- och medaljgravören samt fäktmästaren Ludvig Persson Lundgren. Det kändes märkligt att denne man, som under ett kvarts sekel arbetat för Kungl. Myntet, inte skulle ha blivit avbildad. Särskilt som han faktiskt verkade under den tid då fotografikonsten började komma på modet.

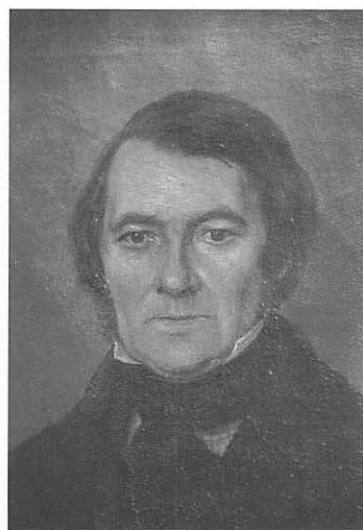
Men undrens tid är inte förbi. En av Svenska numismatiska föreningens medlemmar, som är ättling i rakt nedstigande led från både Ludvig Persson Lundgren och dennes dotter Lea Ahlborn, har genom en förfrågan till en släkting fått fram två målade porträtt över Ludvig Persson Lundgren (1789-1853) och hans hustru Rebecca Johanna Salmson (1796-1861). Genom vår medlems försorg kan vi här visa bilder av båda två.

Målningarna är utförda av dottern Lea Lundgren (gift Ahlborn) 1852. De är signerade på baksidorna. Ludvig Persson Lundgren var son till trädgårdsmästaren Petter Lundgren och Johanna Christina Cronander. Han var född 1789 i Trolle-Ljungby utanför Kristianstad. Han inskrevs 1806 vid Lunds universitet och började läsa medicin. För att kunna klara uppehållet tjänstgjorde han som informator. Åren 1813-1816 var han inskriven vid Kungl. Akademien för de fria konsterna. Därefter var han 1816-1818 biträdande lärare vid Gymnastiska centralinstitutet, som instiftats av Per Henrik Ling 1813. Det var också Ling som hjälpte honom med anställningen. Man kan säga att Lundgren var en av Sveriges första gymnastiklärare. År 1818 var Lundgren biträdande fäktmästare vid kadettskolan Karlberg i Stockholm. Samma år började han också som medaljgravör. En bidragande orsak var att han var intresserad av stålgravören.

För att förkovra sig i medaljgravörens yrke sökte Lundgren undervisning hos någon erfaren gravör. Denna utbildning ordnades 1820 genom kontakt med Salm Salmson d.ä., som invandrat till Sverige 1789. De många barnen Salmson hade ärvt faderns anlag och flera av dem blev aktiva inom medaljkonsten. Kort för-

Rebecca Johanna Lundgren, f. Salmson.
Av Lea Lundgren 1852.
Privat ägo. Foto: ägaren.

Ludvig Persson Lundgren. Av Lea Lundgren 1852.
Privat ägo. Foto: ägaren.

Medalj utgiven 1980 av Myntverket. Den är ägnad Ludvig Persson Lundgren, men när medaljen skulle göras fanns inget känt porträtt över Ludvig Persson Lundgren. Medaljgravören Léo Holmgren tvingades därför att endast skriva namnet på sin kollega från 1800-talet. Om denna medalj kan man läsa mer om i Myntkontakt 1980:4-5, s. 96. Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

re Salmsons död gifte sig Lundgren med en av dottrarna. Hon var också konstnärligt begåvad och hade redan som 14-åring ställt ut på Kungl. Akademien för de fria konsterna.

Under 1820-talet fick Lundgren allt fler uppdrag, även vid Kungl. Myntet. Att nu även officiella upp-

drag började komma tätare berodde på att Lars Grandel, som var kungl. medaljör, var sjuklig och hade starkt nedsatt arbetsförmåga. Någon större konkurrens förekom inte, sedan två av Lundgrens svågrar (Salmson) flyttat till Paris. I början fick Lundgren mest arbeta efter andras förlä-

gor. Ett exempel på detta är medaljen till minne av drottning Desiderias kröning 1829. Men vid det tillfället var Lundgren påpasslig och lät på eget initiativ framställa en liten minnespenning, av vilken hovet inköpte ett stort antal exemplar för utdelning. Man hade nämligen förbisett att slå kastpenningar!

Från senhösten 1830 fick Lundgren anställning som Sveriges mynt- och medaljgravör. Efter företrädaren Lars Grandels död 1836 hade han också tjänstevåning på Kungl. Myntet, vilken fick bytas då detta 1850 flyttade till Kungsholmen. De sena myntporträtten under Karl XIV Johan och de flesta under Oscar I (använda till 1855) är utförda av Lundgren. Han var dock beroende av både Sergels gamla förlaga (Karl XIV Johans mynt) och Carl Gustaf Qvarnströms vaxpousseringar (Oscar I:s mynt). Utöver mynten kom Lundgren att gravera omkring ett-hundra medaljer över både kungligheter och privatpersoner.

Ludvig Persson Lundgren hade fem barn, av vilka två kom att ägna sig åt medaljkonsten. Sonen Pehr Henrik Lundgren (1824-1855) visade goda anlag, men drabbades av obotlig sinnessjukdom och avled på Danvikens hospital. Dottern Lea Lundgren (gift Ahlborn) hade större lycka och kunde efterträda fadern vid dennes död, vår första statsanställda av kvinnligt kön.

Som människa lär Lundgren ha varit gladlynt och sympatisk. I en nekrolog sägs det att han "egde en varm och lefvande känsla för allt skönt inom naturen och konsten". Det talas också om hans "enkla flärd-fria väsen" och att han "var rask och härdig som det höfdes en Lings vän och lärjunge". Ludvig Persson Lundgren avled i kolera 15 september 1853.

LLt, UN och IW

Kungl. Myntkabinetet har tills vidare infört **fri entré på söndagar** för att öka museets tillgänglighet för allmänheten.

Mer om museet finns på hemsidan: <http://www.myntkabinetet.se>

KUNGLIGA MYNTKABINETTET
Sveriges Ekonomiska Museum

Slottsbacken 6, Gamla Stan.
Tel: 08-519 553 04

Resultatet av myntrealisationen 1776

I en tidigare artikel (SNT 1999:2, s. 30-32) har jag berättat om Johan Liljencrants och vägen till myntreformen 1776. I denna artikel vill jag förklara vilka konsekvenser som reformen fick för allmänheten.

Det stora realisationsbeslutet från november 1776 innehöll följande bestämmelser:

1. Den viktigaste, en kurs på sedlar av 72 mark kopparmynt = 1 riksdaler läggs som en grund. Detta betyder att 1 riksdaler sattes ned från förut 3 till 6 daler silvermynt eller 18 daler kopparmynt.
2. Till denna kurs skulle man i Rikens Ständers Bank få inlösa sedlarna mot silvermynt.
3. All tidigare räkning i daler, mark och öre silver- eller kopparmynt avskaffades.
4. All räkning sker härnäst i riksdaler och för att kunna undvika de gamla namnen, som skapat så mycken oreda, fick denna en ny indelning. 1 riksdaler var = 48 skilling.

Då man tidigare som lägsta enhet haft 1 öre k.m. vilket värde efter sedelmyntets fall endast var = 1/576 riksdaler är det klart, att man behövde en lägre enhet än skillingen. Därför indelades denna i 12 runstycken. 1 riksdaler blev alltså = 576 runstycken. Då öret k.m. i folkmun länge hetat runstycke föreligger här en kontakt med det urgamla svenska räknesättet räddad över till det nya myntsystemet. Öre s.m. återblev som förut = 3 runstycken eller ¼ skilling. Det var alltså som ¼ skilling det gamla silveröret fanns kvar i det nya systemet.

5. Allt hittillsvarande silvermynt, även ½, ¼, och ⅓ riksdaler skulle inlösas efter vikt och halt. Som en egendomlighet kan nämnas, att även så här sent tilläts som lagligt betalningsmedel vissa utländska mynt. Dock endast holländska och "behörigen controllerade". En sista utlöpare av det utländska mynt, som var det första mynt som överhuvudtaget blev gängse i Sverige. Plåtmyntet avlystes som giltigt och inlöstes, då så påfordrades, efter normen 1 daler = ¼ riksdaler.

Den stora omordningen av rikets myntväsen genomfördes synnerligen smärtrfritt och någon rusning till banken för att få silver i stället för transportsedlar blev det egentligen inte. För att banken skulle kunna möta en sådan utväxling hade dock en mycket kraftig riksdalermyntning börjat redan 1775. Den fortsatte sedan de följande åren. Men, som

sagt, uttagen av dylikt mynt blev inte så stora som man fruktat. I stället tog man i stor utsträckning och bytte sina transportsedlar mot bankens nya sedlar lydande på 3 och 2 rdr. Det silvermynt, som nu i alla fall till en betydande del kom att utgöra cirkulationsmedlet i landet, utgjordes av samma nominaler som bestämts 1770, alltså en klyvning efter tredjedelar etc., 1, 2/3, 1/3, 1/6, 1/12 och 1/24, och som passade bra samman med de nya kursrelationerna. Egendomligt nog bibehölls den 1775 införda dubbelbeteckningen 1 rdr = 3 daler s.m., 2/3 rdr = 2 daler s.m. osv även på mynten slagna under 1777. Än märkligare är att på de under 1777 och 1778 slagna kopparmynten öresbeteckning och ej skillingindelning förekommer: 2 öre s.m. i stället för ¼ skilling och 1 öre k.m. i stället för 1/12 skilling eller ett runstycke. Silvermyntningen fortsatte under 1780- och 1790-talen med avtagande summor. Dock märktes en viss uppgång 1790-92. Den skillnaden mot förut hade nu inträtt, att man redan fr.o.m. 1783 helt inställt präglandet av 1/12 och 1/24 rdr. 2/3 rdr upphörde man redan tidigare med (1781) och från 1790 även med 1/3 och från 1791 med 1/6 rdr. De två sistnämnda sorterna hade emellertid varit de som vid sidan av hela riksdalern utgivits i störst omfattning.

Ian Wiséhn

Pengar som man gjorde själv – Vladivostok 1920

Sedelsamlaren N. E. Rydberg fick i april 1950 möjligheten att utställa delar av sin ryska sedelsamling i Kungl. Myntkabinetets utställning på Narvavägen i Stockholm. Detta var en tid då många fick tillfälle att i en eller ett par montrar presentera sina skatter. Bl.a. visade han en "sedel" med en intressant bakgrund.

Vid besök på en restaurang i Vladivostok 1920 hade servitrisen inga växelpengar, då hon skulle ge tillbaka två rubel på notan till Rydberg. Detta var en tid då akut penningbrist rådde i Ryssland. Kassan "tillverkade" då en handskriven "sedel", där det stod: *tillgodo i kassan 2 Rbl.* Säkert försågs lappen med ett stämpelavtryck från restaurangen. Denna snabbsedel dög utmärkt till att betala droskskjutsen hem. Kusken anmärkte godmodigt: *den duger bra, jag får tillbaka och dricker té för den.*

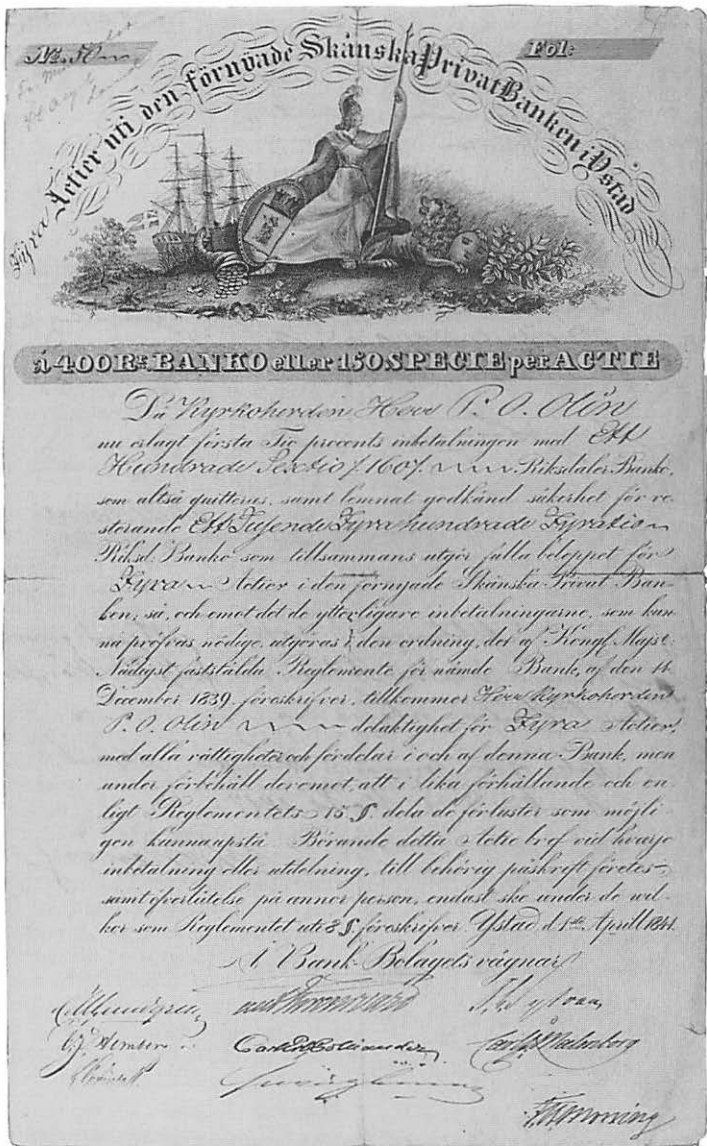
IW

Aktiebrev uti den Förnyade Skånska Privat Banken i Ystad

Skånska privatbanken var den första affärsbank som grundades efter 1824 års banklag. Banken erhöll oktroj i oktober 1830 och började sin verksamhet i april 1831 i Ystad. Dess egentlige grundare var prosten G. H. Aulin. Det för hela den senare bankutvecklingen mest betydelsefulla i bankens rörelse var, att utlåningsreglementet innehöll bestämmelser om att banken kunde utfärda räntelösa bevis över kontanta depositioner under 20 riksdaler, ställda till bestämd man eller till innehavaren. I praktiken tillämpades denna rätt så, att banken utgav dylika depositionsbevis även i andra sammanhang, än då insättningar gjordes. Därmed hade också möjligheter till sedelutgivning öppnats. Det blev så utan att man från myndigheternas hade tänkt medge en sådan rätt. Småningom blev sedelutgivningen en av de centrala funktionerna i bankens rörelse.

Den första oktrojen varade endast under åren 1831-1841. Under dessa tio första år fanns det missämja inom banken. Stridigheterna var som värst 1839. Men vid den ordinarie bolagsstämma i Ystad 8 april 1839 meddelade bolagsmännen, att de hos Kungl. Maj:t begärt förnyad oktroj. De inbjöd de närvarande aktieägarna att förena sig med dem i ett aktiebolag, som till sin organisation och sitt utlåningsreglemente skulle följa Smålandsbanken. I och med detta var inte alla problem lösta, men då den första oktrojtidens löpte ut 31 mars 1841, stod den Förnyade Skånska Privatbanken redo att övertaga den gamla bankens utlåningsrörelse. Detta skedde genom att allteftersom lånen förföll så övertogs de av den nya banken. Den gamla bankens viktigaste skuld var emellertid dess utlöpande sedelstock. Kring oktrojtidens utgång presenterades sedlar till betydande belopp för inlösen. För att möta detta, måste bolagsmännen upptaga stora lån i Stockholm.

I Kungl. Myntkabinetets samling finns ett mycket ovanligt aktiebrev från den Förnyade Skånska Privat Banken. Aktiebrevet har överlämnats som gåva till museet av Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning. Vårt aktiebrev (som egentligen är utställt på fyra aktier à 400 rdr bko) pryds av en sittande hjälmprydd kvinna som i sin vänstra hand håller ett spjut och den högra vilar på en sköld med Skånes vapen. Vid

Aktiebrev utgivet av Den Förnyade Skånska Privat Banken i Ystad, 1 april 1841, nr 50.
Foto: Jan Eve Olsson, RÅÄ.

kvinnans vänstra sida ligger ett lejon som med tassarna håller ett klot visande de svenska tre kronorna. Lejonet blickar upp mot kvinnan. Det är tämligen uppenbart att vinjettens konstnär inte riktigt vet skillnaden mellan ett lejon och en hund! Vid kvinnans högra fot ligger ett ymnighetshorn ur vilket många mynt trillar ut. I bakgrunden ligger ett tremastat segelfartyg med unionsflaggan. Den som idag studerar aktiebrevet har svårt att förstå de många strider som föregått den nya oktrojen.

1/W

Strandbergs Mynt

& Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 8C, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

1. Mälareprovinsernas Enskilda Bank, 50 kronor 1896, blå med bruna partier, svart text, förslag.

2. Norrbottens Enskilda Bank, 50 kronor 1893, beige, blå detaljer och svart text, förslag.

Agi Lindegren och Julius Kronberg – två sedelkonstnärer på 1890-talet

Under några år på 1890-talet var två herrar engagerade med uppgiften att rita förslag till nya svenska sedlar, främst då privatbanksedlar. De två var arkitekten Agi Lindegren och konstnären Julius Kronberg. De samarbetade med förslagen på så sätt att Kronberg ritade figurerna medan Lindegren ritade resten, dvs ram, dekorativa element, bokstäver och siffror. Kronberg var konstnären som ritade Sittande Svea på Sveriges Riksbanks sedlar från 1890-talet. Detta var emellertid inte det enda som de gjorde. Minnesgoda läsare av *Svensk Numismatisk Tidskrift* (1988:4-5) vet att Lindegrens och Kronbergs sedelförslag redan avbildats i denna tidskrift. Den gång gällde det ett sedelförslag för Norr-

bottens Enskilda Bank 1893. Denna bank fick nämligen sin första oktroj 1893 och den gällde fram t.o.m. 1903.

Annars var det så att inte mindre än fjorton privatbanker stod i begrepp att tillverka nya sedlar när de skulle få ny oktroj 1894. Denna oktroj skulle vara fram t.o.m. 1903. Nu visade det sig att det också skulle bli den sista för alla enskilda banker. Hur som helst fanns det stora möjligheter för konstnärer när så många banker skulle få nya sedlar.

I Kungl. Myntkabinetets samlingar finns mängder av sedelförslag, detaljteckningar m.m. som alla härör från de enskilda bankerna. Det mesta är utfört tidigare än 1890-talet och är tyvärr nästan uteslutande osignerat material. Det finns emellertid ett litet antal sedelförslag som är signerade och som ligger tillsammans i museets samling – dvs sådant som Lindegren och Kronberg utfört. Sedelförslagen är från följande banker: Mälareprovinsernas Enskilda Bank, Norrbottens Enskilda Bank, Skånes Enskilda Bank, Stockholms Enskilda Bank och Östergötlands Enskilda Bank. Förslagen blev dock inte slutresultatet. Det är emellertid troligt att de står bakom de slutgiltiga sedlarna för Mälareprovinsernas Enskilda Bank, Norrbottens Enskilda Bank och Östergötlands Enskilda Bank.

8. Agi Lindegren. Teckning av G. T. Wallén i *Palettskrap* 1885.

Agi Lindgren

Agi (August) Lindegren föddes 1858 i Hudiksvall. Till yrket var han arkitekt och hade anställning vid Överintendentensämbetet samtidigt som han åren 1894-1921 var slottsarkitekt vid Drottningholms slott och hade en privat arkitektverksamhet 1885-1911. Som arkitekt fungerade han främst som kyrkorestauratör. Agi Lindegren hade många strängar på sin lyra. Han var etsare och bokkonstnär. Som etsare arbetade han gärna i miniatyrformat (ex-libris, frikort till Nordiska museet o dyl). Han fick beställningar av diplom (tex Nobeldiplom) och adresser (tex till Oscar II:s regeringsjubileum). Agi Lindegren avled 1927 på Drottningholm.

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08 - 411 08 07

3. Skånes Enskilda Bank, 10 kronor 1895, grön med svart text, förslag.

Foto: Jan Eve Olsson. Gäller alla bilder i artikeln.

4. Stockholms Enskilda Bank, 50 kronor 1895, grå och vit, svart text, förslag. Se också omslagets sedelförslag av år 1896.

5. Stockholms Enskilda Bank, 10 kronor 1896, gråblå, svart text, förslag.

6. Östergötlands Enskilda Bank, 50 kronor 1893, gul, brun och svart text. Förslaget är uppklistrat på pappskiva där det skrivet följande text:

Skizz till Östergötlands Enskilda Banks 50 Kr. sedel, komponerad och ritad af Arkitekt Agi Lindegren. Figuren, "ÅKERBRUKET", för ändamålet utförd af Julius Kronberg."

7. En skiss till en variant av Sittande Svea. Denna skiss utförde Julius Kronberg 1893. Skissen tillhör Nordiska Museet.

Det var nämligen så att grevinnan Wilhelmina von Hallwyl efter Kronbergs död inköpte konstnärens ateljé med innehåll och skänkte allt till Nordiska Museet.

9. Julius Kronberg.
Akvarellerad tuschteckning av
Fritz von Dardel 1891.

Julius Kronberg

Julius Kronberg föddes 1850 i Karlskrona där han som pojke undervisades i teckning av kommandörkaptenen Govert Adolf Indebetou. Kronberg begav sig till Stockholm som trettonåring och 1864 blev han antagen som elev vid Konstakademien. Han studerade bl a i München och Italien. Väl hemma i Stockholm blev han med tiden ledamot vid Konstakademien samt åren 1895-98 professor vid samma akademi. Hela Kronbergs produktion vittnar om en teknisk bravur och en förmåga att till synes lekande lätt finna effektfulla kompositioner. Han var en utpräglad eklektisk begåvning med en orientering mot de dekorativa, historiska och allegoriska ämnena. Julius Kronberg utförde många dekorativa arbeten i då nybyggda hus, t ex en fris av lekande putti i sgraffito-teknik i Thaveniuska huset vid Strandvägen i Stockholm och plafondmålningar i Stockholms slott. Han lämnade förslag till utsmyckning av tingshuset i Göteborg, men förslaget tillbakavisades med förklaringen att det var *onödigt, att taflor målades för bönder och förbrytare!* Annars var det främst målningar utförda i olja på duk som Kronberg utförde. Han hade sin ateljé vid Lilla Skuggan på Djurgården. Kronberg avled 1921 i Stockholm. Hans ateljé finns idag på Skansen.

Ian Wiséhn

Italiensk Art Nouveau-medalj

Vid en auktion i London 1994 ingick ett antal medaljer och plaketter utförda av konstnären Hans Stoltenberg-Lerche. Kungl. Myntkabinettet köpte in en av dem. Det är en genombruten medaljong i brons med hänge från ca 1905. Denna lilla medalj är i jugendstil med former lånade från växtvärlden. Bland växtdekorationen har konstnären avbildat ett barnhuvud. En mycket vacker och mjuk växtslinga löper runt medaljen, fortsätter in i medaljen och ramar in spädbarnet. Genombrytningen har formen av ett stort blad. Vem barnet kan vara är inte känt. Huvudet är avbildat i hög relief och i vänsterprofil. Även om formerna och linjerna är mycket mjuka och nästan utsuddade så är porträttet mycket detaljrikt. Detta porträtt har många likheter med Jules-Clément Chaplains porträtt av sonen Maurice.¹ Stoltenberg-Lerches spädbarn har lite lätta och mjuka fjun på hjässan, en plutande mun, runda kinder och mycket tunga, slutna ögonlock. Fränsidan är slät med undantag av konstnärens signatur utförd i små punkter: **H. St. Lerche**.

Konstnären till denna utsökta medalj föddes i Düsseldorf 1867 och var son till den norske konstnären Vincent Stoltenberg-Lerche. Endast litet är känt om Hans Stoltenberg-Lerche. Han började sin karriär som målare. Han arbetade i två år som krukmarkarlärning i en liten tysk keramikmanufaktur. Han vidareutbildade sig i Italien. I Florens (1886) studerade han teckning och akvarell för illustrationer till tyska tidningar. Han fortsatte till Neapel, där han studerade närmare på akvarier och om djur- och fiskliv som visades där. Bland de trettiotal medaljer som han utfört finns det några med djur från havet som t ex *Lobster, Tevere* och *Venus and Seals*. Han fortsatte sedan till Paris, där han studerade hos Eugène Carrière. Han blev starkt påverkad av konsten från Fjärran Östern. Mellan 1895 till 1912 ställde han ut i salonger vid *Société Nationale des Beaux-Arts* i Paris. Från 1900 fram till sin död 1920 var han bosatt i Rom. Förutom fajanser (vaser, fat, kärl), stengods och glaserat stengods utförde han även smycken, glas, emailjer och glasmålningar. Stoltenberg-Lerches keramiska skapelser utmärker sig i form- och färgrikedom och smakfull dekor. Hans mest kända medalj är porträttet över Leo XIII. Han utförde dessutom tre

Barn, av Hans Stoltenberg-Lerche,
ca 1905. KMK 102 349.
Foto Jan Eve Olsson.

medaljer till minnet av påven Leo XIII och även en till minnet av Ibsen (1905). Han skulpterade även några bronsbyster som t ex över Björnson, Nordenfeldt och Ibsen.²

Noter

- ¹ Voisin, M-A, Jules-Clément Chaplain – medaljkonstens Cézanne, SNT 2000:5, s. 104, bild 18.
- ² Thieme und Becker, *Allgemeines Lexikon Der Bildenden Künstler*, vol. 32, Leipzig 1938, s. 106.
Buckland Dix & Wood, Auction catalogue no 5, London 1994, s. 10 + plansch VI-VIII (nr 39-46).

Litteratur

- Buckland Dix & Wood: Auction catalogue no 5, London 1994.
Thieme und Becker: *Allgemeines Lexikon Der Bildenden Künstler*, vol. 23, Leipzig 1929, s.111.
Thieme und Becker: *Allgemeines Lexikon Der Bildenden Künstler*, vol. 32, Leipzig 1938.
Voisin, M-A: Jules-Clément Chaplain – medaljkonstens Cézanne, SNT 2000:5 s. 100-105.

Marie-Astrid Voisin

Pressklipp

Reklampengar

Italiens president Umberto Virri och finansminister Vincenzo Visco presenterade ett nytt EU-mynt i Rom i går. Myntet, som har Walt Disneys seriefigur Joakim von Anka präglad på ena sidan, ska delas ut till skolbarn 2002 för att öka intresset för den europeiska valutan. (AP)

Ur METRO 28/2-01

Sigillstamp med Brenners familjevapen

För sina stora insatser inom fornforskning och myntkunskap blev Elias Brenner adlad av Karl XII den 10 mars 1712 i Bender. Det officiella adelsnamnet blev Brenner till Malmvik. (Malmvik ligger i Lovö socken, Uppland.) Av olika anledningar introducerades inte familjen Brenner förrän 1719 på Riddarhuset, dvs efter Elias död (16 jan 1717). Det finns starka skäl att anta att Elias Brenner själv utformat det vapen som skulle bli hans familjs.

För någon tid sedan fick jag se en sigillstamp som förde tankarna till familjen Brenner. Då namnet Brenner nämns är det nästan alltid Elias Brenner som åsyftas. Elias var gift två gånger och han fick totalt sju ton barn. Många av barnen dog vid låg ålder. Då man tittar i släktrådet över den österbottniska grenen av Brenner, som Elias tillhörde, ser man enbart manspersoner som förde namnet Brenner vidare. Två av Elias söner, Ludvig och Carl, fick båda söner i sina respektive äktenskap. I Carls gren blev hans söner de sista med namnet Brenner.

Här skall vi uppehålla oss lite med Carls son Axel, som alltså är Elias sonson. Axel föddes 1741 och hans bana blev militärens. Han blev löjtnant vid galärerna, kapten och slutligen major vid Kungl. Arméns flotta, 1783-1788, stationerad på Sveaborg. Den 27 augusti 1789 tilldelades han riddartecknet av Svärdsorden. Troligt är att han fick Svärdsorden för sina insatser i svensk-ryska kriget 1788-90. Utformningen av Svärdsorden på sigillstampen tyder på att det är riddartecknet med stora kor-

set, vilket instiftades 1788 för krigstida förtjänster. Slutet av sin levnad tillbringade han på sin egendom Herrhamra Gård på Torö söder om Stockholm nära Nynäshamn. Axel Brenner var gift med Magdalena Christina Hallström som var kammarfru hos drottning Sofia Magdalena. Paret fick inga barn. Axel Brenner dog den 6 december 1800. Den österbottniska grenen av familjen utslöcknade 1828 med Carl Brenner som var sonson till tidigare nämnde Ludvig Brenner.

Axel Brenners sigillstamp. Foto JEO.

Lackavtryck från stampen. Foto JEO.

Sigillstampen är gjord i järn med en höjd på 4 cm och den ovala stämpelpytan har höjden 2,6 cm och bredden 2,3 cm. Överdelen av stampen är ergonomiskt utformad för att få ett bra grepp vid användandet. Överst syns ett hål genom vilket ägaren kunde tråda sin klockkedja för att på ett praktiskt sätt medföra sigillet.

Stämpelmotivet innehåller ett ovalt familjevapen i tre fält. Det övre med två bysantiner (rundlar), mittfältet med en liggande halvmåne och det nedre med en bysantin. Bysantinerna anses anspela på Elias Brenners numismatiska verksamhet och den liggande halvmånen kan ha att göra med Karl XII:s vistelse i Turkiet vid tiden för tillkomsten av vapnet. Runt vapnet finns olika motiv; om man ser på lackavtrycket syns till vänster fana och liggande kanon, till höger fana och militärtrumma. Ovan vapnet finns en hjälm med en fågel ovanpå. Under vapnet riddartecknet med stora korset av Svärdsorden omgiven av två ringar.

Familjevapnet är den österbottniska ätten Brenners vapen, som man lätt kan konstatera genom studium av vapenlitteraturen. Med stor sannolikhet har sigillstampen som det här handlar om tillhört Axel Brenner.

Torbjörn Sundquist

Svenska och skandinaviska mynt
och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Referenser

Aspelin, E.: *Elias Brenner. En forskare och konstnär från Karlarnes tid.* Helsingfors 1986.

Brenner, M.: *Släkterna Brenner i Finland.* Helsingfors 1912.

Löwenhielm, F.: *Svenska ordnar och medaljer.* Stockholm 1987.

Raneke, J.: *Svensk adelsheraldik.* Malmö 1990.

Taalvio, T.: *Numismatisk heraldik, SNT* 1997:4, s. 92-93.

Carl Snoilskys brev till Hans Hildebrand rörande Sturemarken i Dresden m.m.

Redan som mycket ung man samlade Carl Snoilsky (1841-1903) på svenska mynt. Han hade goda ekonomiska resurser att köpa mynt till sin samling. Självklart köpte han på auktioner eller direkt från samlare. Det hände då och då att han också fick göra byten med Kungl. Myntkabinetet. Flera sådana byten eller köp finns dokumenterade i Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA). Mot slutet av sin levnad blev han ordförande i Svenska Numismatiska Föreningen. Han var verkligen inte okänd för samlarna och säkert var han den gången en utmärkt "galjonsfigur" för svensk numismatik den gången.

Carl Snoilsky levde utomlands under många år efter sin skilsmässa, först i Florens och sedan i Dresden. År 1890 återvände han till Sverige. Kontakten med hemlandet släppte han inte under åren i utlandet. Så t ex skriver han hem om ett besök i Myntkabinetet i Dresden (brev daterat 11 juli 1883). Detta brev berättar Erik Gamby om i skriften "Magnus Lagerberg. Museiman, numismatiker, kammarherre", Göteborg 1992 (Göteborgs Numismatiska Förenings småskrifter nr 22). Från Dresden kunde han rapportera om ett Sten Stures praktmynt, slaget i guld.

Året innan Snoilsky reser hem skriver han ett brev till riksantikvarien Hans Hildebrand:

Dresden, 19/1 1889

Broder Hildebrand,

Jag skyndar att besvara din fråga angående det i Dresdens K. Myntkabinet befintliga stora Sturemyntet i guld. Det tillhör den typ som Brenner afbildat pl. IX. Det är otvivelaktigt äkta. Platens ex. mins jag icke riktigt men har intryck af att det förekom mig tvetydigt. Så vidt jag vet, är K. Svenska Myntkabinetet i besittning af alla kända säkra Sturedalar (eller hur man vill kalla dem), - två ex. af den stora med kappan, en utan kappan (Bankens f.d.) och en fordom s.k. halfdaler (Per Magnus' gåva) - endast denna senare finnes i ännu ett ex., om än af något afvikande stämpel, hos Dr Antell, som ju äfven testamentariskt ihågkommit K. Myntkab. Med undantag af dessa uppräknade, äro alla stora Sturemynt som förekomma i våra Svenska samlingar dels rena kopior dels präglade med nyare stämplat. Till den sistnämnda kategorien räknar jag både exemplaret i Köpenhamns myntkab. och alla dito i Uppsalas Nummophylacium Ehrenpreusianum.

På 1700-talet måste en verklig fabrik

för efterbildning af numismatiska introuvarbler varit i gång i Sverige. Så t. ex. finnas falska stämplat till Gustaf Wasas kröningsmynt 1528 (Bonde har ett ex i guld!), Erik XIVs mynt af rhensk guld, densammes Rdr 1574 (som aldrig torde hafva existerat), densammes 8 mark Öklipp., mark ortig 1593 och Carl IXs 6 mark i guld för Göteborg, flera andra att förtiga. De igenkänns alla af den besynnerligt flacka stämpeln. De stora Sturarne i Upsala äro visserligen mycket bättre gjorda - den stora rariteten hos dessa mynt (enl. traditionen skall Ehrenpreis för 1514 års hafva betalt den då för tiden oerhörda summan af 100 Rd Sp.) har väl gjort att man nedlagt synnerlig omsorg på stämplatne, men de äro dock ejusdem farind som de andra. Du har nog kommit till samma resultat som jag ang. dem.

Platens medaljer såg jag blott en gång och flygtigt, (mynten såg jag deremot ofta) och kan alltså icke säga om emaljerad Carl IX i guld fanns der. Bland en sådan mängd af dyrbarheter kan ett enstaka stycke lätt förbises eller förgätas.

Min hustru tackar vänligast för din hel-sning - helsa vännen Montelius

Från din tillgifne vän

Carl Snoilsky

P.S. Vill du hafva en noggrann afbildning af Dresdens Sture i guld, upptagande alla punkter o. dyl. skall jag skaffa en sådan. Säg bara till!

Brevet innehåller många spännande upplysningar och visar dessutom att Carl Snoilsky var mycket påläst i ämnet svenska mynt.

Föreningsmärken med okänd hemvist

Artonhundratalet är föreningarnas gyllene tidsålder. Då skapades våra politiska partier och olika sammanslutningar för yrkesgrupper, nykterhet, fornforskning m. m. bildades. Det är då som Svenska Numismatiska Föreningen bildades (1873).

De flesta föreningar och klubbar skaffade sig också symboler. Idag skulle vi säga logotyper. Det var nämligen viktigt att visa "sina färger" för omgivningen. Det måste ha funnits mängder av föreningar. Tyvärr är många idag helt bortglömda. Detta märker man när man sitter vid sitt skrivbord och studerar en hop märken och jetonger från ett allmer avlagset 1800-tal. Att avgöra hemvist för många av dessa märken är nästan ogörligt. Bästa metoden är att publicera dem och fråga läsekretsen om hjälp. Kanske kan några identifieras av SNT:s läsare. Här nedan följer en summarisk förteckning.

1. Föreningen De 16, nålmärke av mässing.
2. Djurgårds Gubbarne, märke i form af hjorthuvud med initialerna DG, vitmetall.
3. Kvinno Klubben, nålmärke av mässing.
4. Sällskapet N.N. i Falköping, märke med ögla visande en lyra inom en krans, vitmetall.
5. Sällskapet Blomkronan (lär ha varit en sjukkasse i Stockholm som låg på Klara Norra Kyrkogata 8), mässingsmärke i form av två krönta korslagda blommor.
6. Sveriges Nya Nykterhetsförening, märke av vitmetall visande två hälsande händer med initialerna S.N.N.F. och med datum 18 8/11 95.
7. Sällskapet W.O. Södertälje, märke av vitmetall med ögla. Kors med eklövskrans, två hälsande händer, initialerna W.O. och året 1879.
8. Handverkare Sällskapet, stjärna av vitmetall med hantverkar-symboler.
9. Klubben Liljan, kors av mässing med ögla. I mittpartiet finns den franska liljan och på korsets armar finns initialerna K/L och utsatt datum 14/2 1888.
10. Fotokemi Grafiska Klubben, Stockholm, märke av mässing och emalj. Sköldliknande platta med tre korslagda facklor samt initialerna F.K.K.

IV

Rätta svar på frågesporten i SNT 1 • 2001

Fråga	Svar
1.	X
2.	1
3.	X
4.	2
5.	1
6.	2
7.	2
8.	X
9.	X
10.	2
11.	1
12.	2
13.	X

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

Nytt om böcker – recensioner

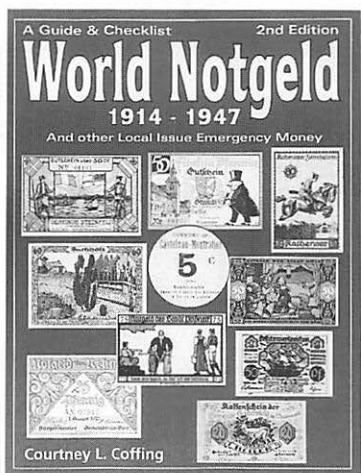
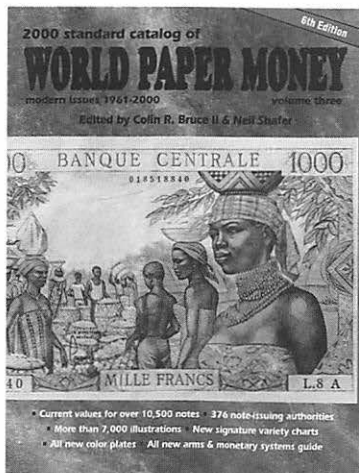
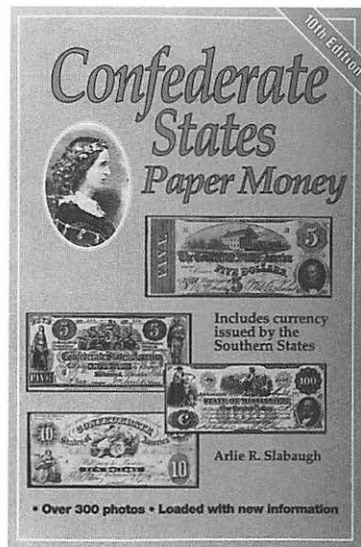
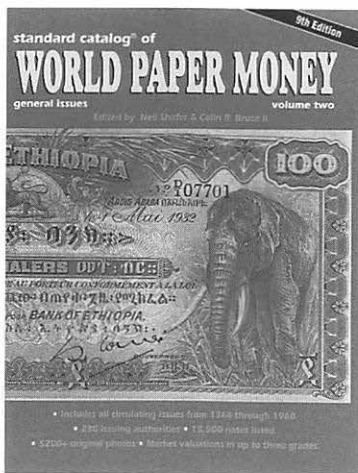
Ny litteratur om sedlar

Standard Catalog of World Paper Money, Vol. II, General Issues. Redaktörer är Colin R. Bruce och Neil Shafer. Utgivare: Krause Publications. Boken omfattar 1 184 sidor och 5 200 fotografier, tryckt i Iola 2000, ISBN 0-87341-931-6. Boken kostar \$65 exkl. post. Den kan beställas från Krause Publications, Book Department PR-99, 700 E. State St., Iola, WI 54945-5009, USA. On line: www.krausebooks.com

Standard Catalog of World Paper Money, Vol. III, Modern Issues. Redaktörer är Colin R. Bruce och Neil Shafer. Utgivare: Krause Publications. Boken omfattar 864 sidor och 7000 fotografier, tryckt i Iola 2000, ISBN 0-87341-746-1. Boken kostar \$39.95 exkl. post. Den kan beställas från Krause Publications, Book Department PRMM, 700 E. State St., Iola, WI 54945-5009, USA. On line: www.krausebooks.com

Confederate States Paper Money. Includes currency issued by the Southern States. Författare är Arlie R. Slabaugh. Utgivare är Krause Publications. Boken omfattar 256 sidor och mer än 300 fotografier, tryckt i Iola 2001, ISBN 0-87349-268-4. Boken kostar \$21.95 exkl. post. Den kan beställas från Krause Publications, Book Department PR01, PO Box 5009, Iola, WI 54945-5009, USA. On line: www.krausebooks.com

A Guide & Checklist of World Notgeld, 1914-1947. Författare är Courtney L. Coffing. Utgivare: Krause Publications. Boken omfattar 400 sidor och 1 400 fotografier, tryckt i Iola 2000, ISBN 0-87341-106-4. Boken kostar \$29.95 exkl. post. Den kan beställas från Krause Publications, Book Department PRMM, 700 E. State St., Iola, WI 54945-5009, USA. On line: www.krausebooks.com

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmarken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

Foto: Jan Eve Olsson.

Albert Engströms lyckoslant

År 1941 trycktes Albert Engströms (1869-1940) berättelsesamling *Naket o.s.v.* – ingående i serien *Skrifter utgivna 1939-41* – med skildringar ur hans liv och av hans möten med starka personligheter och deras livsöden.

En av novellerna, *Lyckoslanten*, inleds med hur Engström en vår (det bör ha varit kring 1890) hade gått brandvakt i Stockholm ett par nätter och började bli både trött och hungrig. Han ägde emellertid en lyckoslant, "mitt enda mynt", som han absolut inte ville sälja trots sin fattigdom. Hur det egentligen förhåller sig känner jag inte till, men enligt berättelsen samlade Albert Engström faktiskt gamla mynt i sin ungdom, för så här skriver han:

Lantbrevbäraren som gick med posten från min fars lilla station, hade i uppdrag att samla gamla mynt åt mig och jag hade länge haft en rätt stor kollektion med åtskilliga dyrgripar i, hopletade i stugorna som lågo gömda i de väldiga skogarna. Flera hade enligt uppgift tillhört en gammal sjökapten och kapare som efter många äventyr slagit sig ned på ett litet gods i närheten. Nu var han död sedan ett par människoåldrar och hans mystiska – och kanske mytiska – rikedomar skingrade för alla vindar. Min myntsamling hade nyligen gått samma väg – lyckoslanten var den enda relikten.

Denna lyckoslant hade Engström använt till att vinna tvåöringar av sina

Detta är inte nämnda lyckoslant utan Svenska Akademiens årsmedalj 1995 över Albert Engström (1869-1940). Präglad, silver, 45 mm, 42,72 g. Konstnären är Johan Stenborg. KMK 102 499. Foto: Jan Eve Olsson.

skolkamrater i det "förfärliga hasardspelet" *gubbe och pil*. Dessa hans framgångar fick honom att tro på slantens magiska egenskaper. När han skulle göra något av särskild betydelse kastade han slanten, helst i enrum, och var van att få upp den vackra sidan. På så sätt, påstår han i novellen, hade hans "farliga" steg in på konstnärsbanan avgjorts. Berättelsen i *Lyckoslanten* fortsätter med lyckopenningen som ledsagare och handlar om allt och alla, som Engström råkar ut för i sin strävan att slutligen få den vackra sidan uppåt.

Hur såg då denna lyckoslant ut? Jo, Albert Engström beskriver den som varande av brons och stor som en specieriksdaler. Mindre troligt är att han menar en riksdaler specie (från 1844-55) med ca 40 mm i diameter. Han avser säkert måttet på en 1-krona i

mynt, specie (enkronesedeln fanns som bekant också vid denna tid), dvs ca 25 mm. "På båda sidorna hade den ett antikt kvinnohuvud, det ena leende och det andra med ansiktet förvridet till ett diaboliskt grin. Bilderna föreställde Fortuna, ödet, ty under det vackra huvudet stod: DOMINO SECUNDA, gynnsam för ägaren, och under det fula: ADUERSARIO ADUERSA, avog mot motspelaren."

Jag tolkar lyckoslanten som en möjlig spelpenning. Sådana brukar ha små deviser av liknande slag. Just denna känner jag inte till sedan tidigare, och den finns åtminstone inte i Gunnar Holsts *Spelpenningar avsedda för kortspel*, 1977. Kanske är den en produkt av Engströms fantasi. Känner någon av våra läsare till den?

MGL

Fattigbricka från Ramundeboda socken

Bland de fyra tusen polletterna från Roggebiblioteket i Strängnäs finns en anspråkslös mässingsbricka. Se bilden här till vänster. Den har fått en inslagen text som skvallrar om gamla tiders fattig-Sverige:

BODERNA / ALMOSE = HJON / N° 26.

Det rör sig alltså om en fattigbricka från 1800-talet som använts av en människa som befunnit sig längst ned på samhällsskalan. Men brickan gav ändå innehavaren en möjlighet till överlevnad. Med brickan fastsatt på kläderna eller hängandes runt halsen kunde han tigga i socknen utan att riskera anklagelser om lösdriveri. Den som var lösdrivare slängdes i bästa fall ut från socknen. Det andra alternativet var

att bli satt på fästning med arbetsplikt.

Det var ofta kyrkan som organiserade fattigvården i 1800-talets Sverige. Någon samordning över landet fanns dock inte. Därför har de flesta fattigbrickor olika utseenden. Många var av trä eller läder, men de flesta var av metall – järn- eller mässingsbleck. Brickorna utsattes ofta för oöm behandling. Av den anledningen finns få bevarade.

Ramundeboda socken i Närke har haft olika namn. Från början kallades socknen för Tivedsbodarne, omkring 1600 till 1910 var det namnet Bodarne som gällde och fr. o. m. 1910 Ramundeboda. Det gamla Bodarne var ett pastorat och det var prästen som tillsammans med kyrkorådet bestämde om vilka som skulle förses med fattigbrickor. Mest var det sådana som var gamla, sjuka och

orkeslösa som kunde komma ifråga. Säkert brydde sig många präster om de fattiga i församlingen. Ett tecken på detta är en lokal bestämmelse från 1700-talet. När gudstjänsten började i Bodarne kyrka lades nämligen en bom över landsvägen. Kom nu en åkande eller gående, borde denne träda in i kyrkan och övervara gudstjänsten. Först då denna avslutats och resenären lagt en slant i fattigbössan utanför kyrkan, kunde han med gott samvete fortsätta sin färd. I protokollet från visitation i Bodarne året 1763 uppges, att *bom är vid kyrkan uppsatt*.

Ian Wiséhn

Litteratur

Bäckgren, K., *Från Ramundeboda socken. Till hembygden. En julkänning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet*. Stockholm 1935, s. 144-151.

Pettersson, A., *Ramundeboda socken*. Örebro 1980.

Vegamedaljen i guld som överlämnades 1883 till upptäcktsresanden Henry M. Stanley av Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. Gravör är Lea Ahlborn.

Medaljen mäter 55 mm i diameter och är av guld. Inv.nr 102 677. Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

Sir Henry Morton Stanleys Vegamedalj

Sin tids kansas mest kände upptäcktsresande var Henry Morton Stanley (1841-1904; han hette ursprungligen John Rowlands). Han föddes i Wales och blev tidigt föräldralös, satt i barnhem men rymde till sjöss och till USA. I New Orleans blev han bekant med en rik affärsman, som adopterade honom men dog redan 1861, innan han hunnit lämna adoptivsonen mera än sitt namn. Då inbördeskriget utbröt, inträdde Stanley i sydstatsarmén men efter att ha blivit tillfångatagen kom han i tjänst vid nordstatsflottan. Efter krigets slut blev han journalist och väckte uppmärksamhet med sina livfulla reportage. Han anställdes av den ansedda *New York Herald*.

I oktober 1869 fick han i uppdrag av sin tidning att hitta Livingstone. Det var denna uppgift som gjorde Stanley evigt känd. Stanley bevistade först Suezkanalens öppnande och reste runt i Främre Orienten, varefter han över Bombay anlände till Zanzibar. Därifrån utgick han med en expedition mot väst och nådde, efter stora äventyr, 10 november 1871 Ujiji vid Tanganyikas östra strand, där han träffade David Livingstone (denne hade varit försvunnen för omvärlden under flera år). Genom undersökningar vid sjöns nordkust fastställde Stanley nu, att sjön inte hade något avlopp mot Nilen. Han var den som olyckligtvis lockade Belgiens Leopold II att intressera sig

för Kongo. Listan kan göras mycket lång. Han blev den upptäcktsresande som gjort de största och mest betydande upptäckterna i Afrika. Sedan kan man fundera över de mänskliga och politiska konsekvenser som dessa medförde.

Henry M Stanley hedrades på många sätt. Han fick höga utmärkelser från ett antal länder. Alla ville utmärka mannen som öppnat upp så mycket "nytt land". Ofta fick han ordnar och guldmedaljer. Dessa medaljer och utmärkelsetecken fanns kvar i familjen Stanley fram till 1986. Då såldes allt på en auktion som Christie's i London anordnat (25 mars 1986).

Bland alla medaljer fanns också en med svensk anknytning, nämligen den s k Vegamedaljen. Denna berömda medalj graverades av Lea Ahlborn och präglades av Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi första gången 1881. Medaljen var till minne av Adolf Erik Nordenskiöld's färd med Vega 1878-80 över nordostpassagen. Nämda sällskap ger även ut J. A. Wahlbergs medalj, Retzius' medalj och Sven Hedins medalj.

Vegamedaljens åtsida visar en kvinna i antik dräkt som sitter på en trapplik upphöjning och håller i vänstra handen en eklövskrans och framräcker med den högra en lagerkrans. Samtidigt vänder hon huvudet tillbaka mot en pojke, som pekar på en

jordglob. I bakgrunden till vänster finns klippor och till höger syns fartyget Vega. I exerguen finns texten: DEN 24 APRIL 1880.

Frånsidan har omskriften: SVENSKA SÄLLSKAPET FÖR ANTHROPOLOGI OCH GEOGRAFI. Nederst finns årtalet 1883. Innanför en krans av ek och lager finns namnet: H.M STANLEY. Denna beskrivning bygger på Bror E. Hyckert: Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor, *Numismatiska Meddelanden* XVII:2, s. 251 nr 4.

Henry M. Stanleys Vegamedalj har överlämnats som generös gåva av Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning.

IW

MUNTHANDEL G. HENZEN

~ Ancient Coins ~
~ Medieval Coins ~
~ Modern Coins ~

free pricelists on request!

Postbus 42

NL-3958 ZT Amerongen

Tel. 0031-343-430564

Fax 0031-343-430542

e-mail: henzen.coins@wolmail.nl

Auktioner

April:

- 2-4 München, Giessener Münzhandlung
– Dieter Gorny GmbH
2-3 Espenau, Münzenhandlung
Harald Möller GmbH
23-25 Hilversum, Schulman
25-28 Frankfurt, Busso Peus
27 Stockholm, Myntkompaniet
28-29 Stockholm, B. Ahlström
Mynthandel AB, auktion 63

Maj:

- 8 Zürich, Leu Numismatik AG
9 Zürich, Hess-Divo
16 Zürich, Leu Numismatik AG
28-29 München, Lanz

Juni:

- 16 Bruxelles, Elsen sa
19-20 Osnabrück, Künker
26-28 München, Lanz
26-28 Mannheim, Kurpfälzische
Münzhandlung

Mässor & kongresser

April:

- 21-22 Helsingborg, Frimynt 2001

Juni:

- 7-10 Rom, IAPN 50th General Assembly

INTERNATIONELLA AUKTIONER AUKTION 27 APRIL MED bl. a. KONSORTIEMYNT

**Gratis
värdering
Inköp**

Mynt, Frimärken
Brev, Vykort, Aktiebrev
Handskrifter m.m.

Beställ katalog! Prenumeration 125 kr för
kommande 3 kataloger.
Pg 1212-0.

08-678 32 17

FAX 08-678 19 39

MYNTKOMPANIET

Lilla Nygatan 20

111 28 STOCKHOLM

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

**B. AHLSTRÖM
MYNTHANDEL AB**

Normalmstorg 1, 1tr.

Box 7662 103 94 STOCKHOLM

TEL: 08-10 10 10 FAX: 08-678 77 77

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 20 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB

Norrholmstorg 1, 1 tr.,
Box 7662, 103 94 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden

Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel

Box 307, 791 27 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel

Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt

Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel

Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

Malmö Mynthandel

Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona

Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer

Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder

Prästkragevägen 4 B, 245 63 HJÄRUP
Tel. 040-46 11 40

Ulf Nordlinds Mynthandel AB

Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrälje Mynt AB

Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB

Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel

Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel

Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel

Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel

Arsenalsgatan 8 C
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics

Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel

Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel

Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

Möt
**Svenska
Numismatiska
Föreningen**

på

FriMynt 2001

i

HELSINGBORG 21-22 APRIL

- Köp Numismatisk Litteratur till extra förmånliga priser!
- Kom med synpunkter på vår verksamhet och förslag på aktiviteter!
- Ansök om medlemskap!
- Eller kom förbi bara för att prata numismatik!

Vi hoppas dessutom kunna presentera lite förhandsinformation om höstens Sven Svensson-auktion!

FRIMYNT 2001

Nordens största mynt- och frimärksmässa
samt

ANTIK- O SAMLARMÄSSA

21-22 april Öppet kl 11.00 - 17.00

Idrottens Hus, Helsingborg

En hall med mynt, frimärken, vykort, brev och **en hall** med antikviteter, möbler, kuriosa, smycken, klockor samt mycket mera

H HELSINGBORG
UTSTÄLLNINGAR
LEIF E NILSSON AB

Bogesundsgatan 28
S-256 55 HELSINGBORG
Tel +46 42-29 25 60 Fax +46 42-29 78 55

Glöm inte ANTIK 2001 den 31/7 - 5/8